

Bilaga till rapport: Med annat modersmål – elever i grundskolan och skolans verksamhet

Grundskolors verksamhet för elever med annat modersmål än svenska - sammanställning av en intervjustudie

INNEHÅLL**1. Undersökningens bakgrund och syfte 4****2. Intervjustudien 4***Urval 4**Intervjuer 5**Frågeområden 6***3. Skolors undervisning för elever med ett annat modersmål 6***Svenska som andraspråk 6*

Hur avgörs vem som ska läsa svenska som andraspråk? 6

Svenska som andraspråk i lägre årskurser, (1-5) 7

Svenska som andraspråk i högre årskurser (6-9) 7

Innehållet i undervisningen i svenska som andraspråk 8

Brist på resurser för undervisningen i svenska som andraspråk? 8

Ämnet svenska som andraspråks status 9

Samarbete om elever som läser svenska som andraspråk 9

Modersmålsundervisningen 10

Ansvaret för modersmålsundervisningen 10

Modersmålslärarna i studien 10

Organiseringen av modersmålsundervisningen på skolorna 10

Modersmålslärares arbetssituation 11

Orsaker till att elever *inte* deltar i modersmålsundervisning 11Elever och föräldrars motiv *för* ett deltagande i modersmålsundervisning 12

Ett tydligt mönster för deltagandet i modersmålsundervisning 12

Ont om samarbete mellan modersmålslärare och andra lärare 13

Betydelsen av modersmålsundervisning 13

Föräldrarnas betydelse för modersmålsinläringen 14

Studiehandledning på modersmål 14

Ansvaret för studiehandledning 14

Studiehandledningens utbredning 14

Vem tar initiativ till studiehandledning? 15

Behov av studiehandledning i olika ämnen 15

Studiehandledningens organisering 15

Studiehandledningens innehåll 16

Betydelsen av studiehandledning 16

Anpassning av undervisningen till elever med annat modersmål än svenska 16

Grupperingar av elever 17

Medvetenhet om språket i undervisningen 17

Behovet av "förståelse" 17

Ett ökat inslag av muntliga och praktiska moment 18

Anpassade läroböcker 18

Anpassning av "nivån" på undervisningen? 19

Används elevernas skilda bakgrunder i undervisningen? 19

4. En bild av 13 skolors verksamhet för elever med annat modersmål 19

En varierad verksamhet 19

- Skolor med utgångspunkt i en flerspråkig elevgrupp 20
- Skolor som utvecklat undervisningen i svenska som andraspråk 21
- Skolor med modersmåls lärare integrerade 21
- Skolor med en stor mångfald av insatser 22
- Och de andra skolorna 23

Vad spelar roll för skolornas förhållningssätt och verksamhet? 25

- Andel elever med ett annat modersmål 25
- Skolledningens och lärarnas kompetens 26
- Kommunkontexten 26

1. Undersökningens bakgrund och syfte

Skolverkets lägesbedömning 2006 tar upp behovet av en fördjupad kunskap om frågor gällande språkutveckling för elever med annat modersmål än svenska, bl.a. mot bakgrund av dessa elevers generellt sett sämre måluppfyllelse. I en utvärderingsstudie genomförd under 2007-2008 ställs frågan vad grundskolan kan göra för att förbättra resultatbilden för eleverna med annat modersmål. Bland annat handlar det om vad ett deltagande i undervisning i modersmål samt svenska som andraspråk betyder för dessa elevers chanser att lyckas i den svenska skolan. Det handlar också om skolans organisering av verksamheten för eleverna med annat modersmål, inte minst när det gäller undervisningen i ovan nämnda ämnen. De huvudsakliga resultaten av utvärderingsstudien finns avrapporterade i Skolverket (2008) *Med annat modersmål – elever i grundskolan och skolans verksamhet*.

Föreliggande underlagsrapport är en resultatredovisning av en av de delstudier som legat till grund för den sammanfattande rapporten; en intervjustudie genomförd under hösten 2007 då intervjuer genomfördes med skolledningar, lärare och elever på 13 skolor i fyra kommuner. Fokus i denna delstudie har varit skolornas sammanlagda verksamhet för elever med ett annat modersmål än svenska där dock organiseringen av modersmålsundervisning och ämnet svenska som andraspråk utgjort viktiga delar.

Redovisningen inleds med en beskrivning av urvalet av intervjukskolor, av vilka som intervjuades och vilka frågeområden som omfattades i intervjuerna, (kap.2). I kapitel 3 ges en sammanfattande bild av hur respektive undervisningen i svenska som andraspråk, modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmål bedrivs på de studerade skolorna liksom om och hur undervisningen i allmänhet anpassas till de flerspråkiga eleverna på dessa skolor. I det sista kapitlet (4) görs en övergripande analys av verksamheten för elever med annat modersmål på de 13 skolorna och vad som synes ha spelat roll för variationen i dessa skolors verksamhet.

2. Intervjustudien

Urval

Urvalet av grundskolor för intervjustudien gjordes i två steg. I det första steget valdes fyra kommuner ut och därefter valdes 3-4 skolor i respektive kommun. Tanken var att välja fyra kommuner med lite olika karaktär och med en viss spridning över landet. Valet föll på en storstad/förortskommun, två kommuner som bestod av mellanstora städer belägna i olika delar av landet liksom en landsbygdskommun bestående av flera mindre orter. I de fyra utvalda kommunerna valdes sedan grundskolor med lite olika hög andel *elever berättigade till modersmål*¹ ut, skolorna skulle dock ha minst tio procent av dessa elever. Skolorna fördelade sig relativt jämt mellan

---

¹ Måttet *Andel elever berättigade till modersmålsundervisning* användes som urvalskriterium då detta mått finns tillgängligt i statistikregister för samtliga grundskolor (till skillnad från måttet *andel elever med utländsk bakgrund* som endast finns i register över elevers betyg i år 9).

kategorin skolor med lägre andel, ca 15-25 procent, och kategorin skolor med en högre andel elever berättigade till modersmål, 50 procent eller fler. Någon enstaka skola befanns sig mitt emellan, med ca 30 procent elever berättigade till modersmålsundervisning. Skolorna skulle också ha varierande åldrar på eleverna och vara både skolor med elever i alla grundskolans årskurser (F-9), liksom skolor med antingen de lägre årskurserna, (F-5/6) eller de högre årskurserna, (6/7-9). Tanken med att välja både skolor med alla årskurser och sådana med antingen bara lägre eller högre årskurser var att skolornas varierande betingelser kunde antas ha betydelse för deras verksamhet gällande elever med annat modersmål.

Sammanlagt valdes 13 skolor ut enligt följande: i storstads/förortskommunen och i de två mellanstora städerna valdes i respektive kommun en skola för de lägre årskurserna (F-5/6), och en för de högre årskurserna (6/7-9) ut. Skolorna med de högre årskurserna tog i olika utsträckning emot elever ifrån de valda skolorna med lägre årskurser. I respektive av dessa kommuner valdes dessutom en skola som hade samtliga årskurser, F-9, ut. I landbygdskommunen fanns det ingen F-9 skola utan här valdes istället två skolor med elever i lägre årskurser och två skolor med elever i högre årskurser ut.

De skolor som innefattade samtliga årskurser hade oavsett kommun förhållandevis låga andelar elever berättigade till modersmålsundervisning, mellan 10 och 20 procent av eleverna. På skolor som enbart omfattade de lägre årskurserna var andelen elever berättigade till modersmålsundervisning generellt sett högre än på skolor med enbart elever i högre årskurser. På tre av de skolor som ingår i urvalet, en skola med de lägre årskurserna och två skolor med endast de högre årskurserna, fanns det förberedelseklasser för nyanlända elever.

Intervjuer

På varje skola intervjuades skolledningen. På skolorna intervjuades olika kategorier av lärare; förskoleklassens lärare, klasslärare för år 1-3, respektive år 4- 6, ämneslärare i svenska och svenska som andraspråk, SO, NO, Matematik. På skolor med elever i högre årskurser (6-9) intervjuades även grupper av elever. På samtliga skolor genomfördes också intervjuer med modersmålslärare.

Flertalet intervjuer genomfördes som gruppintervjuer, i några fall intervjuades personer enskilt. Intervjuerna var halvstrukturerade och följde i huvudsak en guide med frågeområden men tilläts variera utifrån den aktuella situationen och gruppen. Varje intervju tog cirka en och en halv timme. Sammanlagt genomfördes ett sextio-tal intervjuer. Intervjuerna bandades och skrevs ut.

Fyra korta kompletterande telefonintervjuer med personal på respektive kommuns modersmålsenhet gjordes i ett senare skede då det fanns behov av en del förtydliganden ifrån kommunnivån när det gällde organiseringen av studiehandledningen

i respektive kommun. Intervjuade var i ett par fall rektorer för modersmållärarna och i övriga fall andra tjänstemän på de aktuella enheterna.

Frågeområden

De frågor som ställdes i intervjuerna kan sorteras in under följande rubriker:

Skola (årskurser, antal elever, upptagningsområde, social sammansättning, andel elever med utländsk bakgrund, elevers prestationer, heterogent/homogent, tid som skola etc.)

Elever med annat modersmål (antal, fördelning över årskurser, vilka modersmål, homogen/heterogen grupp ur olika aspekter, invandrarstatus, nyanlända- inströmning, språkbakgrunder, etc.)

Undervisning för elever med annat modersmål (Vad kan skolan erbjuda?, organisation, innehåll, arbetssätt)

Svenska och Svenska som andraspråk (organisation, deltagande, innehåll, effekter, etc)

Modersmålsundervisning (organisation, deltagande, innehåll, effekter, etc)

Studiehandledning på modersmål (organisation, deltagande, innehåll, effekter, etc)

Annat t.ex. tvåspråkig undervisning (förekomst av ev. andra insatser/aktiviteter för elever med annat modersmål)

Uppföljning/utvärdering (skolans arbete med detta i relation till verksamheten för elever med annat modersmål)

Samverkan (mellan olika kategorier av lärare, gällande elever med annat modersmål, etc)

Skolans kompetens och resurser (gällande elever med annat modersmål)

Statistiken och övriga avslutande frågor (Skolans bild av elever med annat modersmåls måluppfyllelse i förhållande till nationell statistik etc)

3. Skolors undervisning för elever med ett annat modersmål

I följande avsnitt ges en sammanfattande bild av hur några olika delar av undervisningen för elever med annat modersmål, fungerade på de 13 skolorna. Det handlar om undervisningen i svenska som andraspråk, modersmål, studiehandledning på modersmål samt om och hur undervisningen i allmänhet anpassas till de flerspråkiga eleverna.

Svenska som andraspråk

Hur avgörs vem som ska läsa svenska som andraspråk?

När skolorna ska avgöra vilka elever som ska läsa svenska som andraspråk använder de olika tester där elevernas språkliga nivå analyseras. På de intervjuade skolor-

na används framför allt s.k. ”performansanalys”. Det är i regel skolans lärare i svenska som andraspråk, ibland i samarbete med klasslärare eller svensklärare, som utifrån en sådan analys bedömer vad elever ska läsa medan det är rektor som tar det formella beslutet om detta. Elever som når upp till en viss nivå enligt den språkliga analysen får läsa svenska och de som inte når upp till denna nivå får läsa svenska som andraspråk i den form som skolan erbjuder detta. Vilken nivå som krävs för att få läsa svenska respektive svenska som andraspråk varierar något mellan skolorna. Skolorna har också ofta sin utgångspunkt i vad eleverna har läst tidigare ifall de tar emot elever ifrån andra skolor t.ex. ifrån lägre årskurser. Skolornas inställning är också ofta att elever som läser svenska som andraspråk kan gå över och läsa svenska istället när de uppnått en viss språklig nivå. Svenska som andraspråk framstår därmed ofta som ett stöd elever får tills de är redo för det ”riktiga” svenskämnet.

Svenska som andraspråk i lägre årskurser, (1-5)

För elever i lägre årskurser organiseras undervisningen i svenska som andraspråk för det mesta som stödundervisning som ges i form av stödtimmar. De språkliga test som görs av elever i de lägre årskurserna används för att avgöra om elever behöver detta ”stöd” eller inte och det varierar i vilken omfattning stödet ges, dvs hur många timmar i veckan eleverna får. Det kan också variera hur mycket stöd respektive elev får. Det verkar också som om det finns skillnader när det gäller undervisningens kvalitet. I studien finns exempel på en skola där det inte fanns någon lärare med kompetens i svenska som andraspråk och där eleverna fick vad man kallade för ”fördjupad svenska”. I den andra änden av skalan finns däremot en skola där eleverna redan ifrån år 4 läser svenska som andraspråk som ett ämne med en lärare utbildad i ämnet.

När undervisningen i svenska som andraspråk är utformad som stödtimmar ges den för det mesta av en lärare i svenska som andraspråk i smågrupper av elever. Det förekommer dock även på några skolor att elever läser svenska som andraspråk integrerat med undervisningen i svenska. Då anges det att gränserna mellan svenska och svenska som andraspråk är flytande och att det inte alltid är tydligt definierat vilka elever som läser vilket ämne.

Det varierar mellan skolorna i de lägre årskurserna med avseende på vilken kursplan eleverna i svenska som andraspråk undervisas utifrån och bedöms utifrån, t.ex. i de nationella proven i 5:an. Eleverna ingår ju ofta både i undervisningen i svenska och svenska som andraspråk när svenska som andraspråk ges som stödtimmar till svenskundervisningen. Det förekommer att eleverna undervisas och bedöms utifrån antingen den ena eller den andra eller utifrån båda kursplanerna på de besökta skolorna.

Svenska som andraspråk i högre årskurser (6-9)

För elever i högre årskurser organiseras svenska som andraspråk i flertalet av studiens skolor som ett eget ämne såtillvida att elevgruppen som läser svenska som andraspråk är definierad och att eleverna för det mesta endast ingår i undervisningen i svenska som andraspråk och inte i svenskan. På de flesta av skolorna där svenska

som andraspråk läses som ett eget ämne läser eleverna i en separat grupp parallellt med svenskundervisningen men på en del skolor, företrädesvis där det är få som läser svenska som andraspråk, läser eleverna ämnet helt eller delvis integrerat med undervisningen i svenska. Den undervisande läraren har då kompetens i båda ämnen och/eller så arbetar elever som läser svenska som andraspråk med sitt ”svenska som andraspråksmaterial” inom ramen för svensklektionen. Även om svenska som andraspråk organiseras som ett eget ämne är det mycket tveksamt om alla som är i behov av att läsa ämnet verkligen får göra det. På flera av skolorna är det enligt intervjuerna bara elever som ligger på de lägsta språkliga nivåerna som kan erbjudas svenska som andraspråk medan elever som kommit längre i sin språkutveckling istället läser svenska.² På några skolor har rektor en annan uppfattning än lärare om detta. Brist på resurser anges av lärare som den främsta orsaken till att svenska som andraspråk inte alltid erbjuds elever som egentligen är i behov av ämnet. I de högre årskurserna läser elever som undervisas i svenska som andraspråk för det mesta också efter detta ämnes kursplan och bedöms utifrån denna kursplan. I studien finns det dock exempel på att lärarna i de olika svenskämnen inte ifrån början av ett läsår vet i vilket ämne eleven kommer att bedömas i utan bestämmer detta i ett senare skede utifrån de prestationer eleven gör.

Innehållet i undervisningen i svenska som andraspråk

I undervisningen i svenska som andraspråk i förskoleklassen och i de lägre årskurserna (ca 1-3) tränar man språk bl.a. genom ordlekar, ramsor och andra lekar. Det upplevs som positivt av lärarna att undervisa eleverna i svenska som andraspråk i små grupper. Eleverna får då större möjligheter att tala och diskutera och fråga om sådant de inte förstår i ett mindre sammanhang. Att få mer tid på sig är viktigt för många elever som har svenska som andraspråk, enligt lärarna. När eleverna blir äldre kan undervisningen i svenska som andraspråk handla om ett intensivt arbete med olika typer av texter som noggrant går igenom utifrån att eleverna ska förstå orden och sammanhangen. Ofta används bilder för att underlätta förståelsen av det skriftliga. Eleverna tränas i att använda språket för att kunna säga och skriva vad de tycker och tänker medan man har ett visst överseende med formella fel t.ex. i elevernas texter. Man arbetar mycket med ord och begrepp som är aktuella för eleven i andra ämnen för att även underlätta förståelsen i dessa ämnen. Ibland används läroböckerna i de andra ämnena. Det viktigaste instrumentet för lärarna i svenska som andraspråk när det gäller att följa upp och utvärdera elevernas språkutveckling, är de språktester som görs återkommande för att analysera elevernas språkliga nivå.

Brist på resurser för undervisningen i svenska som andraspråk?

De flesta av skolorna i studien har åtminstone en lärare som har relativt hög kompetens i svenska som andraspråk. Ofta kompletteras denna lärare med en eller flera

---

² På ungefär hälften av besökta skolor, (både lägre och högre årskurser), uttrycktes det explicit framför allt av lärare, att ämnet i första hand var reserverat för de ”svagaste” eleverna, eller ”IG-eleverna”, som det uttrycktes på en skola. På ytterligare några skolor framgår det mer indirekt att det i första hand är ”svaga” elever som läser svenska som andraspråk.

andra lärare med viss kompetens i ämnet. På flera av skolorna uttrycks en brist på resurser som i första hand tycks handla om en brist på lärartid för ämnet svenska som andraspråk. Samtidigt anger lärare på flera skolor att den kompetens i svenska som andraspråk som finns på skolan av olika anledningar inte utnyttjas fullt ut. Det kan t.ex. vara schematekniska problem som gör att kompetensen inte utnyttjas.

Ämnet svenska som andraspråks status

De flesta skolorna i studien har stora problem med den negativa status som finns när det gäller svenska som andraspråk, både hos föräldrar och hos elever, framför allt när det gäller de högre årskurserna. Nästan alla skolor har erfarenheter av elever och föräldrar som motsätter sig skolans bedömning av att en elev behöver läsa svenska som andraspråk och inte svenska. Orsakerna till detta kan vara flera, bl.a. att eleverna känner sig utpekade och att de upplever att de "missar" något i förhållande till andra elever. Man uppfattar inte ämnet som likvärdigt med svenskämnet. Emellertid har ett fåtal skolor lyckats bättre med att minska misstänksamheten för ämnet bl.a. genom att informera mycket om det. Lärarna i svenska som andraspråk framstår på skolorna ofta som centrala personer för arbetet med elever med ett annat modersmål på skolorna och jobbar ofta med att försöka höja ämnets status. Det verkar också som att elever har lättare att acceptera att läsa svenska som andraspråk på skolor där det finns många elever som gör detta och därför framstår som mer "naturligt" än på andra skolor. Skolorna har svårt att tvinga elever som absolut inte vill, att läsa svenska som andraspråk, även fast det är upp till skolan att avgöra detta enligt förordningen. Enligt skolorna i intervjustudien får de i flera fall vika sig för elevernas och föräldrarnas vilja om att slippa att läsa svenska som andraspråk.

Samarbete om elever som läser svenska som andraspråk

Lärarna i svenska som andraspråk är med i skolans arbetslag, på konferenser och deltar i andra typer av planeringstid som gäller alla elever. Annat samarbete om de flerspråkiga eleverna uppkommer ofta på initiativ ifrån de berörda lärarna själva och är inte organiserat uppifrån. Lärare i svenska och i svenska som andraspråk samarbetar bl.a. när det gäller bedömningen av vilket av svenskämnen eleverna ska läsa. Ibland samarbetar lärare i svenska som andraspråk med klasslärare i de lägre årskurserna kring eleverna där och ett nära samarbete mellan lärare i svenska som andraspråk och speciallärare förekommer ibland. Lärare i svenska som andraspråk samarbetar även ofta med lärare i t.ex. SO, oftast är det då läraren i svenska som andraspråk som i sin undervisning stödjer SO-ämnet genom att arbeta med texter, ord och begrepp som är aktuella i SO-undervisningen. Samarbetet mellan lärare i svenska som andraspråk och modersmålslärare är inte så utbrett men förekom i några fall då läraren i svenska som andraspråk hade en samordnande funktion för elever med ett annat modersmål på skolan. Läraren i svenska som andraspråk kunde då vara en länk för kommunikationen mellan t.ex. ämneslärare och modersmålslärare. Lärare i svenska som andraspråk och modersmålslärare samarbetar också kring elever som går i förberedelseklass. Samarbetet mellan olika kategorier av lärare verkar generellt sett oftast handla om att man diskuterar gemensamma elever

eller informerar varandra om vad man ”håller på med” inom respektive ämne. Det är betydligt ovanligare att lärare i olika ämnen planerar undervisning ihop.

Modersmålsundervisningen

Ansvaret för modersmålsundervisningen

Ingen av de besökta skolorna i studien ansvarar själva för den modersmålsundervisning som förekommer på skolan utan organisationen av denna undervisning ligger antingen på kommunal nivå eller på en annan skola i de kommuner som besökts. Föräldrar ansöker om modersmålsundervisning och skolor kan ansöka om studiehandledning på modersmål för elever hos de aktuella enheterna som har egna rektorer/chefer. Modersmålslärarna är i regel anställda vid dessa enheter. Eleverna får för det mesta undervisning i modersmål på den egna skolan men det förekommer att elever får förflytta sig till andra skolor eller till andra lokaler för att man ska kunna bilda en tillräckligt stor undervisningsgrupp med elever med samma modersmål.

Modersmålslärarna i studien

De flesta av de modersmålslärare som intervjuades i studien var välutbildade och undervisade i regel i något av de språk som var stora på respektive skola som besöktes. I alla kommuner undervisade modersmålslärarna på ett stort antal olika skolor. Några modersmålslärare utgjorde undantagen; på en skola var ett par modersmålslärare även ämneslärare och anställda och stationära på den aktuella skolan. På en annan skola fanns det också några lärare som var anställda lokalt av skolan/rektorsområdet och samtliga modersmålslärare som undervisade på denna skola ingick i skolans arbetslag. En skola hade modersmålslärare anställda inom ramen för ett kommunalt projekt. Dessa hade dock inte huvudsakligen modersmålsundervisning i vanlig bemärkelse utan de hade studiehandledning på modersmål, arbetade med introduktion av nyanlända elever och var involverade på olika sätt i skolans verksamhet.

Organiseringen av modersmålsundervisningen på skolorna

På de skolor som ingått i undersökningen kan eleverna få mellan 40 och som mest 100 minuters modersmålsundervisning i veckan. I en kommun var det bestämt att eleverna skulle få 80 minuters undervisning i veckan medan det vanligaste i övriga kommuner, utifrån intervjuaren, var modersmålsundervisning med en omfattning på cirka 40-60 minuter. Hur eleverna ska delas in i grupper, hur mycket undervisningstid som varje enskild elev får, liksom när lektionerna i modersmålet ska förläggas för olika elever, planeras i hög grad av modersmålslärarna själva tillsammans med elever/föräldrar och ibland skolan, (när det gäller förläggningen av undervisningen.) Det finns många olika principer för hur modersmålslärarna delar in eleverna i undervisningsgrupper. Ibland styrs gruppindelningen av elevernas kunskapsnivå i modersmålet, ibland av ålder, elevers samarbetsförmåga, eller helt en-

kelt utifrån hur elevernas scheman ser ut. Undervisningsgrupperna kunde således ibland vara väldigt heterogena både kunskaps- och åldersmässigt. I vissa fall kunde även elevens dialekt på det aktuella modersmålet vara avgörande för placeringen i en grupp.

Modersmålsundervisningen förläggs på de flesta skolorna i studien efter ordinarie skoltid. Skolorna i en kommun hade däremot valt att lägga elevernas undervisning i modersmål på annan lektionstid, dvs eleverna fick gå ifrån en lektion i ett annat ämne för att läsa modersmål. Detta var en lösning som på några av skolorna motiverades bl.a med att elever ofta var trötta och omotiverade när modersmålsundervisningen låg sent på eftermiddagen och att elever hade avslutat studier i modersmålet pga av de förlängda skoldagarna. Den nya förläggningen av modersmålet hade istället fått konsekvensen att en del elever inte ville läsa modersmålet för att de missade lektioner i andra ämnen. På de skolor där modersmålsundervisningen låg utanför skoltid försökte man ofta hitta håltimmar eller sovmorgnar där undervisningen kunde läggas in. På några skolor kunde elever välja att läsa modersmål på tid för elevens val eller på språkvalet. När det gäller det senare hade det dock ännu inte varit tillräckligt många elever som valt modersmål på språkvalstid för att det skulle kunna bildas en grupp.

Modersmålslärares arbetsituation

De intervjuade modersmålslärares beskriver en mängd olika problem som de upplever med sin arbetsituation. Den ständiga förflyttningen mellan olika skolor och att huvuddelen av deras undervisning är förlagd efter ordinarie skoldags slut gör att de känner sig föga delaktiga i skolornas övriga arbete. Modersmålslärares upplever också att de har små möjligheter att utbyta information med lärare som har deras elever i andra ämnen. På en del skolor är det problem med undervisningslokalerna såtillvida att modersmålslärares inte har en fast lokal för undervisningen utan måste leta efter ett rum varje gång de kommer till en skola. Trötta och omotiverade elever till följd av undervisningens förläggning har redan nämnts som ett problem. Även den begränsade omfattningen i tid för undervisningen i modersmål tas upp som ett problem av en del modersmålslärares som menar att det är svårt för eleverna att uppnå de mål som finns för ämnet i kursplanerna utifrån den tid som de har till förfogande i ämnet. Många modersmålslärares önskar ett utökat samarbete med elevernas övriga lärare. Det förekommer i undantagsfall att modersmålslärares är med på elevernas utvecklingssamtal men det är inte något som är rutin på någon av studiens skolor.

Orsaker till att elever *inte* deltar i modersmålsundervisning

På skolorna som ingår i studien är det, med utgångspunkt ifrån rektorernas bild av detta, en majoritet av de elever som är berättigade till modersmålsundervisning som också deltar i denna undervisning. På en del skolor finns det dock många elever som inte kan få modersmålsundervisning även om de vill då det antingen inte finns tillgång till en lärare och/eller inte finns tillräckligt många elever med samma modersmål så en undervisningsgrupp kan bildas. När elever/föräldrar väljer att tacka

nej till modersmålsundervisning är orsakerna, enligt modersmålslärarna, bl.a. att elever/föräldrar i första hand vill satsa på svenskan och uppfattar ett deltagande i modersmålsundervisningen som ett hinder för detta. Undervisningens förläggning påverkade deltagande negativt både på skolor där modersmålsundervisningen låg efter skoltid och konkurrerade med andra aktiviteter för eleverna, men också på skolor där elever gick ifrån andra lektioner för att läsa modersmålet, kunde denna lösning göra att modersmålsundervisningen valdes bort. Ett annat skäl som uppges till att elever inte deltar är att elevens familj anser att barnet är tillräckligt duktig i sitt modersmål redan och inte behöver få ytterligare undervisning. Ytterligare ett skäl är att familjen inte kommer överens med modersmålsläraren och/eller att lärare i det aktuella modersmålet inte har samma religion eller dialekt som familjen.

Elever och föräldrars motiv för ett deltagande i modersmålsundervisning

Motivet för de elever som deltar i modersmålsundervisningen kan vara att föräldrarna vill att de ska göra det men eleverna kan också ha en egen önskan om t.ex. att kunna kommunicera med släktingar vid besök i hemlandet. En del elever har också en övertygelse om att det är bra att kunna språk.³ Elever i högre årskurser kan också vara motiverade av möjligheten att få ett bra betyg i modersmål något som kan bidra positivt till elevens genomsnittliga meritvärde. Enligt modersmålslärarna vill framför allt välutbildade föräldrar att deras barn ska läsa modersmålet utifrån en uppfattning om att goda kunskaper i modersmålet gör det lättare att lära sig andra språk. Även för föräldrarna är det viktigt att barnen ska kunna prata med släktingar samt att de ska kunna modersmålet utifall familjen en dag återvänder till hemlandet mer permanent.

Ett tydligt mönster för deltagandet i modersmålsundervisning

Modersmålslärarna beskriver några tydliga mönster när det gäller elevernas motivation att delta i modersmålsundervisningen som står i relation till deras ålder. I de lägre årskurserna är de flesta barn roade och motiverade av att gå på modersmålsundervisningen. Strax innan tonåren börjar lektionerna i modersmål konkurrera med en massa andra aktiviteter och barnen vill i högre grad avbryta studierna i modersmålet. Ett skäl till att de vill sluta kan också vara att de identifierar sig som "svenskar" och att de skäms för att de har ett annat modersmål. Elever som slutar gå på modersmålsundervisning gör därför ofta det innan tonåren medan andra elever inte slutar helt men har hög frånvaro ifrån ämnet under dessa år. När eleverna blir ytterligare några år äldre brukar dock intresset för modersmålet öka igen. En del elever inser att de kan ha nytta av ett betyg i modersmål men också av andra skäl ökar intresset. Eleverna börjar i denna ålder i högre grad att söka efter sin identitet och börjar i högre grad acceptera sin bakgrund vilket kan göra att de vill delta i modersmålsundervisningen igen. Det kan dock vara svårt för elever att komma ikapp i studierna om de varit borta alltför länge menar modersmålslärarna. Intryck-

---

³ Bygger på intervjuer med både eleverna själva och på modersmålslärarnas uppfattning om elevernas motiv.

et från våra intervjuer med modersmåls lärare är dock att de flesta av deras elever fortsätter att läsa modersmålet genom hela grundskolan.

Ont om samarbete mellan modersmåls lärare och andra lärare

Det finns i regel inga rutiner eller strategier på skolorna när det gäller att involvera modersmålsundervisningen i skolans övriga arbete genom t.ex. samverkan mellan skolans lärare och modersmåls lärarna. De flesta rektorer och lärare uttrycker dock en önskan om en ökad samverkan med modersmåls lärarna då man tror att detta skulle gynna elevernas språkutveckling. De organisatoriska förutsättningarna, framför allt att modersmåls lärarna inte befinner sig på skolorna på samma tider som övriga lärare, anges på skolorna som huvudskäl till att det är svårt att få till stånd något organiserat samarbete mellan lärargrupperna. Endast på en skola i studien där det fanns enstaka modersmåls lärare anställda av skolan, ingick dessa och övriga modersmåls lärare i skolans arbetslag. De exempel på samarbete som annars har framkommit i studien har för det mesta handlar om spontana samtal mellan modersmåls lärare och andra lärare när dessa har ”stött på varandra” på skolan. Samtalen har då framför allt handlar om de gemensamma eleverna. I enstaka fall har en modersmåls lärare och en annan lärare på en skola fått bra kontakt och tillsammans utvecklat ett samarbete som syftat till att i modersmålsundervisningen försöka stärka elever i den andra lärarens ämne. I några fall hade modersmåls lärare och lärare i svenska som andraspråk en viss kontakt utifrån att de hade gemensamma elever att dela sina erfarenheter kring. Lärarna i svenska som andraspråk och modersmåls lärarna i en kommun hade tidigare varit organiserade på en och samma enhet på kommunen. På skolorna i denna kommun utgjorde en av lärarna i svenska som andraspråk emellanåt en länk mellan modersmåls lärare och andra lärare när det gällde informationen dem emellan. I undantagsfall har modersmåls lärare på skolorna blivit inbjudna till enstaka möten med skolans övriga personal. Modersmåls lärarna på de besökta skolorna var i regel inte med vid utvecklingssamtalen med föräldrarna.

Betydelsen av modersmålsundervisning

Flera modersmåls lärare menar att de elever som de har som är framgångsrika i modersmålet i regel också är elever som har stor framgång i övriga ämnen. Detta anser de inte enbart bero på elevens bakgrund utan också på att de menar att modersmålsundervisningen stärker eleven i det övriga skolarbetet. Flera modersmåls lärare betonar modersmålsundervisningens betydelse för elevernas identitetsskapande och självförtroende och menar att elever som inte deltar i modersmålsundervisningen riskerar att hamna i ”halvspråkighet”, (då de varken behärskar sitt modersmål eller det nya språket ordentligt), men också i ”identitetslöshet”. De flesta andra lärare och rektorer har svårt att uttala sig om effekter av modersmålsundervisningen och om eventuella skillnader mellan elever utifrån om dessa deltar i modersmålsundervisning eller inte. De vet inte alltid heller vilka elever som deltar i modersmålsundervisningen och vilka som inte gör det. Lärare i svenska som andraspråk hänvisar

ofta till språkforskning som framhåller vikten av kunskaper i modersmålet för utvecklandet av ett nytt språk.

Föräldrarnas betydelse för modersmålsinläringen

Flertalet av de intervjuade modersmålslärarna framhåller betydelsen av föräldrars engagemang för att elever ska lyckas i modersmålsinläringen. Betydelsen av föräldrarnas engagemang sågs bl.a. i ljuset av den begränsade undervisningstid som modersmålslärarna hade till sitt förfogande och föräldrarnas möjligheter att komplettera denna undervisning i hemmet. Att modersmålet talas av föräldrarna i hemmet ansågs t.ex. ha en avgörande betydelse för elevernas utveckling av modersmålet och modersmålslärarna uppmuntrade föräldrar att göra detta. Föräldrar som själva har en god utbildningsbakgrund är enligt modersmålslärarna i regel medvetna om modersmålets betydelse och är de som är mest engagerade i barnens modersmålsinläring. På några skolor framkommer det att även andra lärare uppmuntrar föräldrar att prata modersmålet hemma och på några skolor säger sig även skolledningen göra detta. På flera skolor ges också exempel på föräldrar till elever med ett annat modersmål som väljer att genomgående tala svenska med sina barn i tron att detta ska gynna barnens utveckling i svenska. Dessa föräldrar väljer ofta bort modersmålsundervisningen för sina barn. Barnen i dessa familjer har ofta stora brister i sitt språk och kan varken svenska eller modersmålet ordentligt, enligt vad som framkommit i intervjuerna.

Studiehandledning på modersmål

Ansvaret för studiehandledning

Skolorna i de fyra besökta kommunerna ansöker om studiehandledning på modersmål hos de enheter som har ansvar för modersmålsundervisningen och modersmålslärarna i de respektive kommunerna. Rektor har det formella ansvaret för att ansöka om studiehandledning för specifika elever. Kostnaden för studiehandledningen ligger i två av kommunerna hos kommunen själv, i en kommun hos den skola som har ansvaret för modersmålsundervisningen och i den fjärde kommunen står skolorna själva för kostnaden för studiehandledningen på modersmål som beställs ifrån den centrala enheten. Modersmålslärare i kommunerna kan både ha modersmålsundervisning och hålla i studiehandledning på modersmål. På en del skolor hävdades det att det kunde vara svårt att "få loss" modersmålslärare för studiehandledning då lärarna var väldigt inbokade med lektioner i modersmål.

Studiehandledningens utbredning

Det generella intrycket utifrån de tretton skolorna i studien är att studiehandledning på modersmål används mycket sparsamt. På några av skolorna menar man att studiehandledning på modersmål inte har "slagit igenom" ännu och i en av kommunerna menar en del lärare att det är brist på information om studiehandledning på modersmål och att det därför inte utnyttjas i så hög grad. Andra orsaker som anges till att elever inte får studiehandledning är ekonomiska, att det inte finns så mycket

resurser för studiehandledning hos anordnaren, (t.ex. att modersmåslärarna inte räcker till både för modersmålsundervisning och för studiehandledning vilket nämndes ovan), att det är brist på modersmåslärare inom det aktuella språket, och även, på några av skolorna, en viss tveksamhet om nyttan och kvalitén på studiehandledningen. Andra uttalanden tyder på att det oftast är de allra svagaste eleverna som får detta stöd och inte elever som kommit lite längre i sin språkutveckling. Lärare på flera skolor anser att fler elever än de som får studiehandledning i dag, skulle behöva detta.

Vem tar initiativ till studiehandledning?

Initiativet till att ansöka om studiehandledning på modersmål för en elev kan, enligt intervjuerna på skolorna, komma ifrån klasslärare eller ämneslärare. Ibland samråder dessa personer med lärare i svenska som andraspråk eller med modersmåslärare. Det formella beslutet om att ansöka om studiehandledning tas dock av rektor som ibland tar lärarna i svenska som andraspråk till hjälp för att avgöra om behov finns av studiehandledning för en elev. Ibland fanns det olika uppfattningar på skolor om vems ansvar det egentligen var att ta initiativ till att ansöka om studiehandledning för en elev.

Behov av studiehandledning i olika ämnen

De största behoven av studiehandledning på modersmål, enligt den bild som skolorna i studien gav, finns i SO- och NO-ämnena samt i viss utsträckning i matematik. Enligt anställda på de ansvariga enheterna i de fyra kommunerna⁴ framkommer det att studiehandledning på modersmål även söks flitigt för svenska och engelska i en del kommuner. Behovet av studiehandledning i matematik framstår utifrån dessa samtal också som större än vad som framkom i intervjuerna på skolorna. Slutsatsen är att behovet av studiehandledning verkar finnas i många av skolans ämnen. I åtminstone två av kommunerna ansöker man om studiehandledning på modersmål i specifika ämnen för elever i de högre årskurserna medan studiehandledning på modersmål används mer allmänt för de yngre barnen.

Studiehandledningens organisering

Studiehandledning på modersmål sker på de besökta skolorna ute på elevens/elevernas skola och för det mesta på skoltid. Det förekommer både att studiehandledning ges till enskilda elever och att eleverna får stödet i grupp. Det varierar också huruvida studiehandledaren stödjer eleverna i klassrummet på elevernas ordinarie lektioner i ett ämne, eller om studiehandledningen sker i en separat grupp skiljt från den övriga klassen. Detta kunde också variera mellan de olika studiehandledningstillfällena för eleverna. I de fyra kommuner som ingått i undersökningen fick eleverna vanligtvis studiehandledning en till två gånger i veckan i 40-minuterspass. Nyanlända elever i förberedelseklass kunde i regel få mera tid för studiehandledning. I en av kommunerna sades resurserna för studiehandledning

---

⁴ Enligt telefonsamtal genomförda under nov-dec 2007 med anställda på respektive kommuns ansvariga enhet för modersmålsundervisning och studiehandledning.

räcka till som högst 40 minuter i veckan per elev och var framför allt något som elever fick när de gick i förberedelseklass och första året efter att ha lämnat förberedelseklassen.⁵ På de två skolor där man haft möjlighet att projektanställa tvåspråkig personal menade rektorerna att behovet av att beställa studiehandledning utifrån hade minskat. Dessa skolor försökte i högre grad att använda den personal som ändå fanns på skolan till studiehandledning för elever som behövde detta.

Studiehandledningens innehåll

I den mån innehållet i studiehandledningen på modersmål har beskrivits i intervjuerna handlar det t.ex. om att studiehandledaren hjälper till med att översätta ämnesord för eleven. Ibland kan dessa ämnesord vara ord som ämnesläraren har velat att studiehandledaren ska gå igenom med eleven. Studiehandledningen kan också innebära att studiehandledaren mer ingående förklarar ett aktuellt ämne/ämnesområde för eleven på dennes modersmål. Ibland kunde modersmålsläraren få reda på om en lärare arbetade med ett visst tema och i sådana fall knyta an till detta tema på tiden för studiehandledning. Den sammantagna bilden utifrån skolorna är dock att det ofta brister när det gäller samarbetet kring studiehandledningens innehåll. Det är ofta svårt för exempelvis ämneslärarna att få tid att sätta modersmålslärarna in i vad en elev behöver för stöd och vad klassen för tillfället arbetar med i ett ämne. Enstaka lärare ifrågasätter också modersmålslärares möjligheter att hjälpa till i alla olika ämnen då de ju i regel inte har utbildning i de respektive ämnena.

Betydelsen av studiehandledning

Långt ifrån alla intervjuade hade någon större erfarenhet av elever som hade fått studiehandledning på modersmål. I den mån erfarenhet fanns var denna övervägande positiv. En del lärare hade sett tydliga positiva effekter av studiehandledningen för elever de hade och flera lärare önskade studiehandledning för ett större antal elever på skolan.

Anpassning av undervisningen till elever med annat modersmål än svenska

Många av de klasslärare och ämneslärare⁶ som intervjuats kan ge exempel på anpassningar som de gör i sin undervisning utifrån att de har elever med ett annat modersmål i klassen. Ofta tycks dock anpassningarna gälla för ”språksvaga” elever överhuvudtaget dvs även för elever med svenska som modersmål. Skolorna har för det mesta inte specifika strategier utifrån enbart elever med ett annat modersmål än svenska. Lärarna menar att de gör det de kan för att alla elever ska hänga med i undervisningen. I studien finns dock även exempel på lärare som beskriver hur de

---

⁵ Enligt samtal med rektor för modersmålslärarna i denna kommun.

⁶ I första hand lärare i SO, NO och matematik.

arbetar med eleverna utifrån att de har specifik kunskap om de flerspråkiga elevernas behov.

Grupperingar av elever

De lärare som uttalat sig om saken gör i regel inte några grupperingar av elever enbart utifrån om dessa har ett annat modersmål än svenska eller inte. Däremot beskriver flera lärare betydelsen av att kunna arbeta i mindre grupper med flerspråkiga elever. Lärare i lägre årskurser beskrev t.ex. att de med en mindre grupp elever lättare upptäckte om det var något som eleverna inte hade förstått eftersom alla elever kunde komma till tals i en liten grupp. Lärare i de lägre årskurserna gjorde emellanåt även grupperingar utifrån elevers språkliga nivå. I gruppen för elever som låg på en lägre nivå i sin språkutveckling hade då lärarna möjlighet att förklara mer och ta längre tid på sig med barnen. I högre årskurser förekommer nivågrupperingar utifrån elevernas kunskaper i en del ämnen. På åtminstone en skola hade lärare noterat att det var övervikt av elever med ett annat modersmål i den ”svagaste” gruppen i NO. En av lärarna relaterade detta till att skolans lärare var ovana vid att undervisa elever med ett annat modersmål och att detta var en orsak till att elever ofta behövde extra stöd i detta ämne. På motsvarande sätt hade man på en annan skola noterat att det var många elever med ett annat modersmål än svenska som hamnade i en grupp som fick extra hjälp av en speciallärare.

Medvetenhet om språket i undervisningen

Flertalet lärare beskriver hur de försöker att vara extra tydliga, hur de ”förenklar”, förklarar och repeterar mer i sin undervisning när de har elever med ett annat modersmål i klassen. Många lärare visar bilder och gör olika illustrationer för att göra det lättare för elever med ett annat modersmål att förstå vad som sägs. En del lärare beskriver också att de måste vara uppmärksamma på elevernas ordförståelse och att eleverna ibland har svårt med ord som kan var helt ”självklara” för elever som har svenska som sitt modersmål. De arbetar med att bygga upp elevernas ordförråd genom att t.ex. uppmana elever att fråga när de inte förstår ord eller att skriva upp de svåra orden för att få dem förklarade för sig. Eleverna uppges ofta behöva få förklaringar på ämnesord och andra komplicerade ord och lärare gör ibland ordlistor och ger glosläxor bestående av ord ifrån det egna ämnet, t.ex. i matematik. En lärare hade som strategi att försöka få eleverna att prata med varandra så mycket som möjligt om vad de gjorde i matematiken. Detta gynnade de språksvaga eleverna mer än att räkna i matematikboken på egen hand hela tiden, menade denna lärare.

Behovet av ”förförståelse”

Lärarna talade om ett behov som de upplevde av att ge elever med ett annat modersmål *förförståelse* för de ämnesområden som de skulle arbeta med t.ex. under en lektion eller som de skulle läsa om på egen hand i en lärobok. Ofta jobbade lärarna i svenska som andraspråk med att förbereda eleverna för lektionerna i andra ämnen men ämneslärarna jobbade också själva med detta. En SO-lärare försökte t.ex. ”ta

ut det viktigaste” i en text och gå igenom detta inför att eleverna skulle läsa texten. En NO-lärare gick i förväg igenom och förklarade så mycket som möjligt av de texter som eleverna skulle ha i läxa osv. Lärarna i ett av arbetslagen på en skola presenterade en dagordning inför varje lektion för att eleverna i högre grad skulle ha klart för sig vad som skulle hända på lektionen. Arbetslaget hade bestämt att lektionerna genomgående skulle ha samma struktur vilket inkluderade återkoppling till tidigare lektioner och en sammanfattning av lektionens innehåll på slutet. Den tydliga strukturen på undervisningen syftade till att göra det lättare för elever med ett annat modersmål att hänga med. I samma arbetslag hade lärarna även en ambition om att börja arbeta mer tematiskt kring olika ämnesområden för att bidra till en större förståelse hos eleverna om det kommande innehållet i lektioner som de skulle delta i.

Ett ökat inslag av muntliga och praktiska moment

En annan anpassning av undervisningen till elever med ett annat modersmål som framförs i en del intervjuer är ett ökat inslag av muntliga och praktiska moment i undervisningen. Denna anpassning beskrivs ibland även som en anpassning till språksvaga elever med svenska som modersmål. Lärare beskriver att det är en minskad del av undervisningen som bygger på att eleverna själva läser mer omfattande texter. Lärare kunde läsa lärobokstexter tillsammans med eleverna för att sedan tillsammans med eleverna skriva en sammanfattning av texten. En lärare i SO beskrev att han ”berättade” mycket mer än tidigare för eleverna för att öka deras förståelse för ett område och för att kompensera för en, enligt honom, ganska torftig lärobok. Elever kunde också få läsa för varandra och sedan återberätta innehållet vilket gav läraren möjlighet att lyssna och få reda på om eleverna hade förstått texten. En klasslärare sade sig lägga tonvikten vid det praktiska istället för att fokusera på text när denne undervisade i NO-ämnet, vilket sågs som en anpassning till elever med ett annat modersmål. Även när det gällde elevernas olika redovisningar av sina kunskaper handlade det för en del lärare om att elever med ett annat modersmål och språksvaga elever i större utsträckning än andra kunde få göra dessa muntligt istället för skriftligt. Det kunde t.ex. gälla redovisningar av olika kunskapsområden. Elever kunde också t.ex. få möjlighet att komplettera prov som de hade skrivit med muntliga redogörelser. Syftet med detta ifrån lärarnas sida var att få en bättre uppfattning om elevernas kunskaper när dessa hade svårt att uttrycka sig skriftligt. Andra exempel är lärare som i provsituationer i större utsträckning förklarade provfrågorna för elever med ett annat modersmål och som även tog hänsyn till elevernas svårigheter att förstå språket vid bedömningen av elevernas prov.

Anpassade läroböcker

Ibland användes lättare versioner av läroböcker i ämnena SO, NO och matematik för elever med ett annat modersmål än svenska, (och även för språksvaga elever med svenska som modersmål.) Några lärare var dock kritiska mot dessa böcker som de ansåg hade ett torftigt språk, var för faktaspäckade, kortfattade och kanske t.o.m. svårare att förstå då de inte riktigt gav läsaren ”helheten”, enligt dessa lärare.

Anpassning av "nivån" på undervisningen?

Några lärare i de lägre årskurserna menar att de med en språkligt heterogen grupp av elever tvingades att gå mycket mer långsamt fram än vad de kunnat göra tidigare. Några menade att undervisningen kunde ha förts på en "högre nivå" om alla elever hade haft svenska som modersmål och att det ibland kunde vara svårt att hinna med att utmana de elever som hade kommit långt i sin språkutveckling.

Används elevernas skilda bakgrunder i undervisningen?

Lärarna kunde emellanåt använda sig av elevernas olika *kulturella bakgrunder* i sin undervisning, framför allt var det något som gällde SO-undervisningen. Elever kunde t.ex. berätta om sin "kultur" och det kunde bli diskussioner utifrån detta. Även andra kunskaper och erfarenheter som dessa elever eller deras föräldrar hade kunde tas upp, exempelvis erfarenheter av speciella traditioner eller föräldrarnas skolgång. Skolor hade även projekt om internationalisering, temadagar och temarbeten om världen då elevernas olika bakgrunder kunde användas. Elevernas språkkunskaper användes någon enstaka gång t.ex. när man tog upp vad saker hette på olika språk samt emellanåt i matematik då många begrepp och ord i detta ämne kommer ifrån arabiska och grekiska. En skola arbetade mycket med värdegrundsfrågor kopplat till elevers olika bakgrunder.

4. En bild av 13 skolors verksamhet för elever med annat modersmål

I detta avsnitt görs en övergripande beskrivning av hur verksamheten för de flerspråkiga eleverna på de tretton skolorna i intervjustudien ser ut sammantagen. I beskrivningen ingår bl.a. hur skolorna som helhet förhåller sig till, och organiserar, skolverksamheten utifrån de elever de har. Skolorna som ingår i studien har i varierad grad utvecklat sitt arbete med fokus på elever med ett annat modersmål än svenska. Skolornas kunskap och medvetenhet om dessa elevers behov varierar och skolornas förhållningssätt till gruppen skiljer sig åt mellan skolorna.

En varierad verksamhet

Ungefär hälften av de besökta skolorna har enligt vår bedömning i högre grad än de andra ett helhetsperspektiv när det gäller eleverna med annat modersmål och har i högre grad utvecklat sitt arbete när det gäller dessa elever. Variationen mellan skolorna är dock stor både när det gäller de skolor som har ett tydligare fokus på den aktuella elevgruppen och de som inte har det. När det gäller de förstnämnda skolorna så varierar det t.ex. vilka delar av verksamheten som de har utvecklat och om de har haft resurser till det de velat göra. Ingen skola kan heller fullt ut sägas ha genomfört en organisation eller utvecklat verksamheten på det sätt som enligt

språkforskningen är det optimala för flerspråkiga elever.⁷ Vägen dit är lång för de flesta av skolorna i studien.

Även bland skolor som förhåller sig mindre engagerat till gruppen flerspråkiga elever finns det variationer. I denna grupp finns det t.ex. skolor som har goda förutsättningar att utveckla åtminstone delar av verksamheten för de flerspråkiga eleverna, då de har lärare med god kompetens, men där det inte finns ett tydligt engagemang på skolan i sin helhet, eller hos skolledningen, för att göra detta.

Skolor med utgångspunkt i en flerspråkig elevgrupp

Det varierar som nämnt, även bland skolor med en tydligare utgångspunkt i de flerspråkiga eleverna, i vilken grad skolorna som helhet har utvecklat sin verksamhet i förhållande till de flerspråkiga eleverna. Flera av skolorna har utvecklat delar av verksamheten för denna elevgrupp medan annat har fått stå tillbaka. Skolorna har i regel skolledningar som är förhållandevis insatta i frågor rörande språkutveckling och flerspråkighet. Skolledningarna på dessa skolor hade också ofta fått kompetensutveckling i mångfaldsfrågor och i flera fall också sett till att ordna utbildning inom området för lärare och annan skolpersonal som uppmuntrats att delta. T.ex. hade många av lärarna på dessa skolor utbildats i svenska som andraspråk i någon omfattning och denna kompetens användes sedan i arbetet på skolorna. Ämnet svenska som andraspråks status och tilltron till detta ämne var förhållandevis stor på dessa skolor. Det fanns också en medvetenhet om modersmålsundervisningens betydelse på dessa skolor även om denna undervisning bl.a. av organisatoriska skäl ofta var marginaliserad även på dessa skolor. Skolornas olika aktiviteter syntes i hög grad ta sin utgångspunkt i att elevgruppen till stor del var flerspråkig. Annat som karaktäriserar dessa skolor är en ganska stor mångfald av olika lösningar riktade till eleverna med andra modersmål. Det kunde dels handla om olika projekt som syftade till att stödja de flerspråkiga elevernas utveckling men det kunde också vara olika mindre lösningar och försök att utnyttja befintliga resurser för de behov som fanns.

Gemensamt för den grupp skolor som beskrivits ovan är att de har förhållandevis stora andelar elever med annat modersmål. På alla utom en skola⁸ av dessa har minst varannan elev utländsk bakgrund⁹. Typiskt för dem är dock också som beskrivits, att de inte fullt ut har utvecklat sin verksamhet med de flerspråkiga eleverna i fokus utan att de har utvecklat delar av verksamheten utifrån de förutsättningar som funnits. Detta beskrivs närmare nedan.

---

⁷ Se t.ex. Bunar, N & Axelsson, M i Inledning i Axelsson, M och Bunar, N. (red) (2006): Skola, språk och storstad: en antologi om språkutveckling och skolans villkor i det mångkulturella urbana rummet, samt Hyltenstam, K & Lindberg I: Förord, och Axelsson, M: Skolframgång och tvåspråkig utbildning, båda kapitel i Hyltenstam K, & Lindberg, I, (red) (2004): Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle.

⁸ Den skolan har ca en tredjedel elever med annat modersmål.

⁹ Uppgifterna om skolornas andelar elever med annat modersmål kommer ifrån skolornas rektorer och är ungefärliga.

Skolor som utvecklat undervisningen i svenska som andraspråk

Ett par av studiens skolor hade framför allt arbetat med att utveckla undervisningen i svenska som andraspråk. På den ena av skolorna för elever i högre årskurser, var det många elever som läste svenska som andraspråk. I vissa årskurser var det fler grupper med elever som läste svenska som andraspråk än som läste svenska och personalens kompetens var anpassad efter detta. En lärare i svenska som andraspråk hade fått i uppdrag att arbeta med att höja ämnets status på skolan. I intervjun med några av ämneslärarna framkom att dessa var medvetna om språkets betydelse även i sina ämnen och dessa lärare menade att undervisningen i svenska som andraspråk hade haft positiva effekter i deras ämnen. På en skola för elever i de lägre årskurserna erbjöds förhållandevis mycket tid och resurser för undervisningen i svenska som andraspråk och detta lästes som ett ämne, (likvärdigt med svenskämnet), redan ifrån år 4. I de yngre åren (1-3) fanns det inte klara gränser mellan de två ämnena och det var inte heller en tydlig uppdelning av elever utifrån två ämnen. Denna uppluckring mellan ämnena möjliggjordes av att det i lärargruppen fanns kompetens både i svenska och svenska som andraspråk. Även förskoleklassens lärare hade kompetens i svenska som andraspråk. Båda dessa skolor ingick i ett sammanhang där det språkutvecklande arbetet inleddes redan på förskolenivå och sedan fortsatte upp genom åren. Förskolorna ingick i samma rektorsområden som skolorna.

Organiseringen av modersmålsundervisningen på dessa två skolor upplevdes däremot som ett hinder för att bättre utnyttja modersmållärares kompetens och elevers kunskaper i detta ämne. Denna undervisning var marginaliserad och även om man såg behoven av mer samarbete med modersmållärare hade man ännu inte lyckats att utveckla något sådant i någon högre grad. På skolan med högre årskurser gjorde man försök med tvåspråkig undervisning i matematik som ersättning för en del av studiehandledningen i ämnet och försökte även på andra sätt att utnyttja den tvåspråkiga personal som fanns på skolan för att stödja eleverna.

Skolor med modersmållärare integrerade

På några av studiens skolor hade man kommit en bit på väg med att involvera modersmållärarna i den övriga verksamheten.¹⁰ På ett par skolor fanns det modersmållärare som var anställda av skolorna och några av dessa undervisade även i andra ämnen på skolan. Modersmållärarna på den ena skolan, som hade elever i lägre årskurser, hade goda förutsättningar att påverka verksamheten då de ingick i skolans arbetslag och hade regelbundna möten med skollädaingen. Här fanns också en samordnare för modersmållärarna som träffade rektor regelbundet och det fanns ett fast klassrum för modersmålsundervisningen. Modersmålsundervisningen hölls under ordinarie skoltid på dessa skolor, i syfte att få fler elever att delta. Ele-

---

¹⁰ Enligt Axelsson, M, i Hyltenstam, K. & Lindberg, I. (red) (2004): Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle, är en av framgångsfaktor för tvåspråkiga barns utveckling i den svenska kontexten bl.a. att modersmållärarna är anställda lokalt, och att modersmålsundervisningen läggs in i ordinarie schema samt att det finns möjligheter till dialog, samverkan och samplanering mellan olika lärarkategorier på skolan.

verna gick då ifrån andra lektioner för att studera sitt modersmål. På skolan för yngre årskurser var målet att ge eleverna undervisning i ungefär 80 minuter per vecka. Åtminstone på den ena skolan framkom det att eleverna såg det som en fördel att ha läraren i modersmål tillgänglig på skolan.

På skolan för elever i högre årskurser tycktes det finnas ganska goda förutsättningar för undervisningen i svenska som andraspråk. Det fanns lärare med utbildning i svenska som andraspråk på skolan vars kompetens utnyttjades väl. På skolan med de lägre årskurserna fanns det också gott om lärare med utbildning i ämnet men deras kompetens utnyttjades inte alltid, enligt intervjuade på skolan. På denna skola fanns inte heller resurser till att ge alla elever i behov av det, undervisning i svenska som andraspråk, något som framfördes av både rektor och lärare. Det var de ”svagaste” eleverna som fick undervisning i ämnet. Ämnets status var också lite problematisk på skolan men skolledningen tycktes medveten om problemen och arbetade målinriktat för att försöka lösa dem.

Skolor med en stor mångfald av insatser

Det som var utmärkande för resterande två skolor, och som fick dem att framstå som förhållandevis framgångsrika när det gäller verksamheten för elever med annat modersmål, var en mängd av olika aktiviteter och arrangemang som fanns på dessa skolor. Ett kommunfinansierat projekt på dessa skolor hade inneburit extra resurser vilket gjort det möjligt att anställa modersmållärare och annan tvåspråkig personal på dessa skolor under en period. De projektanställda modersmållärarna på den ena skolan arbetade med studiehandledning, introduktion av nyanlända yngre barn och andra stödjande åtgärder. På den andra skolan innebar projektet ett tillskott av tvåspråkig personal både för t.ex. studiehandledning men också som förstärkare i skolans socialt stödjande verksamhet. Att det fanns tvåspråkiga lärare anställda på skolan hade inneburit att en del av behovet av att beställa studiehandledning utifrån hade minskat enligt skolledningen. Projektet hade också inneburit resurser till annat som skulle gynna skolans elever t.ex. möjlighet för elever att få göra ”språkbad”¹¹ i svenska och engelska, anställning av en bibliotekarie som skulle köpa in böcker på olika språk osv. Dessa skolor gjorde även annat utifrån den flerspråkiga elevgruppen t.ex. anordnade undervisning under de olika skolloven, (vilket ansågs speciellt viktigt för elever med andra modersmål), hade läxverkstäder, hade projekt med anknytning till det lokala området, hade ett mattespråksprojekt med fokus på mattebegreppen, (vilket bl.a. inneburit att lärarna fått kompetensutveckling), osv.

I övrigt bedrevs undervisningen i svenska som andraspråk på skolan för elever i lägre årskurser (1-5) som stödundervisning baserad på timmar. På skolan för elever i högre årskurser (6-9) var undervisningen i svenska som andraspråk, enligt uppgifter från lärare, i första hand reserverad för svagare elever såtillvida att elever som låg på högre nivåer i sin språkutveckling fick läsa svenska istället för svenska som

---

¹¹ ”Språkbad” eller immersionsundervisning innebär ett intensivt arbete med de aktuella språken under en period.

andraspråk. Ämnet verkade trots detta ha relativt god status på dessa skolor och kompetens i ämnet fanns på skolorna. Flertalet lärare på dessa skolor hade fått viss utbildning i svenska som andraspråk och förväntades därmed använda sina kunskaper om språkutveckling även i andra ämnen. Den ordinarie modersmålsundervisningen på dessa skolor var dock i ungefär samma position som på de flesta skolor i studien, marginaliserad och separerad ifrån skolans övriga verksamhet även om det fanns ambition framför allt på den ena av dessa skolor att få till stånd ett bättre samarbete med modersmållärarna.

Och de andra skolorna

Övriga skolor i studien har enligt vår bedömning i lägre grad en helhetssyn på, och tar i lägre grad en utgångspunkt i att de har flerspråkiga elever. Gemensamt för dessa skolor var också att de hade låga andelar elever med annat modersmål i jämförelse med gruppen skolor som beskrevs ovan. Skolledningarna på dessa skolor såg i regel inte så stora behov av att göra specifika insatser för eleverna med andra modersmål än svenska, i några fall hade man nyligen börjat se sådana behov. Skolorna hade därför mindre av olika aktiviteter för eleverna med annat modersmål än skolorna som beskrevs tidigare. Generellt för dessa skolor var också att man hade stora problem med statusen för svenska som andraspråk, elever och föräldrar ”valde” gärna bort detta ämne. Studiehandledning på modersmål verkade också i lägre grad vara en etablerad form av stöd på skolorna i denna grupp. Dessa skolor hade i regel få nyanlända elever men det tycktes också finnas mindre kännedom om studiehandledning och ibland kanske också mindre motivation för att ansöka om studiehandledning, på dessa skolor.

På en av skolorna i denna grupp menade skolledningen att eleverna med ett annat modersmål på skolan inte ”stack ut” negativt resultatmässigt utan att variationen bland elever med annat modersmål var samma som bland elever med svenska som modersmål. Rektorer menade att det snarare var ”svenska” elever som klarade sig sämre på den aktuella skolan. Detta var möjligen förklaringen till att man på skolan just inte hade speciella strategier eller aktiviteter för de flerspråkiga eleverna utöver det som skolan är skyldig att anordna, (som undervisning i svenska som andraspråk och modersmålsundervisningen i första hand.) Skolans svenskspråkiga miljö i sig ansågs gynna de tvåspråkiga elevernas utveckling i svenska. Skolan hade dock framför allt en lärare med god kompetens i svenska som andraspråk, som också hade handledarutbildning i ämnet. Ytterligare några lärare hade viss utbildning i svenska som andraspråk men denna kompetens utnyttjades inte fullt ut enligt lärarna. Svenska som andraspråk bedrevs i form av stödtimmar i de lägre årskurserna. I de högre årskurserna läste eleverna enligt uppgift svenska som andraspråk som ett ämne men det fanns uttalanden som tydde på att ev. inte alla elever i behov av svenska som andraspråk också fick det. Elever som hade kommit en bit på väg i sin språkutveckling tilläts gå över från svenska som andraspråk till svenska. Stödtimmar i svenska som andraspråk sattes ibland in även i de äldre åren och kunde då ges även till elever som läste svenska! Skolan hade också problem med elever och föräldrars negativ attityd till svenska som andraspråk. Det fanns dock lärare som

beskrev att de arbetade språkmedvetet i sin undervisning och uttryckte stor medvetenhet om språkutvecklingen för elever med annat modersmål. Det fanns hos en del av de intervjuade lärarna en önskan om ett större engagemang, och eventuellt mer resurser, ifrån skolledningen när det gällde arbetet med språkutvecklingen för elever med annat modersmål. Modersmålsundervisningen var marginaliserad på skolan och få elever fick studiehandledning på modersmål. Skolledningen var splitt-rad när det gällde betydelsen av att tala modersmålet hemma för elever med annat modersmål.

I tre av de besökta skolorna var kunskapen och medvetenheten om flerspråkighetsfrågor ganska låg. De elever med ett annat modersmål som hittills gått på dessa skolor hade haft föräldrar med mycket goda utbildningsbakgrunder, vilket betytt att dessa elever hade klarat sig väldigt bra i skolan och inte behövt så mycket extra insatser, menade man på skolorna. Nu hade skolorna delvis fått flerspråkiga elever med andra bakgrunder och skolorna såg behov av att utveckla verksamheten med utgångspunkt ifrån dessa elever men hade inte kommit igång med detta ännu i någon större utsträckning. Undervisningen i svenska som andraspråk beskrevs av rektor på en av dessa skolor som ”fördjupad svenska” och bedrevs utan lärare med kompetens i ämnet. Även på de två övriga skolorna föreföll det vara brist på resurser för svenska som andraspråk vilket ledde till en del speciallösningar och möjligen till att inte alla elever i behov av ämnet fick läsa det. I vissa årskurser i de äldre åren läste elever svenska som andraspråk integrerat med svenskämnet eftersom eleverna som läste svenska som andraspråk var så få. Eleverna undervisades då enligt vad intervjuade sa, av en gemensam lärare men utifrån de två olika kursplanerna. Studiehandledning på modersmål förekom i begränsad utsträckning och det fanns en viss förvirring på några av dessa skolor vad gällde skillnaden mellan modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmål. Det var i regel inte heller möjligt att beställa mer studiehandledning än 40 minuter i veckan per elev utifrån kommunens resurser för detta. Ett behov av att tänka till just kring elevgruppen med andra modersmål hade möjligen precis uppdagats och specifika insatser och aktiviteter för elever med annat modersmål, förutom det ovan beskrivna, fanns just inte på dessa skolor.

På ytterligare två av skolorna i denna grupp ansåg rektorerna att de flerspråkiga eleverna var ganska duktiga på svenska. De var andra generationens invandrare och födda och uppväxta i Sverige. Detta angavs bl.a. som orsak till att skolan inte såg några större behov av specifika insatser för elever med annat modersmål och att man inte uppmärksammade de som flerspråkiga elever i så stor utsträckning. Framför allt lärarna i svenska som andraspråk på dessa skolor var dock mindre nöjda med elevernas språkkunskaper. De menade att de såg brister i språket som var mindre uppenbara. På dessa skolor fanns flera lärare med kompetens i svenska som andraspråk, kompetens som dock inte utnyttjades av olika skäl. Modersmålsundervisningen verkade inte prioriterad på dessa skolor och det fanns t.ex. irritation hos en del lärare över att elever hade modersmålsundervisning på skoltid och gick ifrån deras lektioner för att gå på denna.

På ytterligare en skola såg man inte heller några direkta behov av att utveckla sin verksamhet specifikt i förhållande till elever med annat modersmål. Inte heller på denna skola upplevde man några större problem med måluppfyllelsen just för elever med ett annat modersmål.¹² På denna skola arbetade man mycket individuellt med eleverna utifrån deras individuella utvecklingsplaner och menade att man inom ramen för detta arbetssätt försökte att ge alla elever det stöd de behövde, så även elever med ett annat modersmål än svenska. Det var endast en lärare som hade kompetens i svenska som andraspråk på skolan och ämnet lästes i form av stöd-timmar till svenskundervisningen både i lägre och högre årskurser och i de högre åren för närvarande med en lärare utan utbildning i svenska som andraspråk. Stöd-undervisningen riktade sig till de svagaste eleverna. Modersmålsundervisningen var inte något som skolan engagerade sig i och skolledningen uttryckte inte heller en ambition att göra detta. Studiehundledning på modersmål förekom i mycket liten utsträckning på skolan som hade få nyanlända elever men också p.g.a. en del dåliga erfarenheter av kvalitén på studiehundledningen, enligt skolledningen.

Vad spelar roll för skolornas förhållningssätt och verksamhet?

Framför allt en av de variabler som användes i studien för att variera utfallet i skolornas verksamhet visade sig också ha stor betydelse för skolornas verksamhet när det gäller de flerspråkiga eleverna. Det handlar om *andelen elever* med ett annat modersmål på skolan. När det gäller vilka *årskurser* som finns på skolorna har vi inte sett generella skillnader mellan skolornas verksamhet för elever med annat modersmål beroende på om skolor har samtliga årskurser eller enbart antingen yngre eller äldre år. (Det finns dock generella skillnader i hur skolor bedriver t.ex. svenska som andraspråk beroende på åldern på eleverna.) Det är också svårt att utifrån denna studie uttala sig om *kommunens* betydelse för skolornas verksamhet, då den kommunala nivån inte har undersökts specifikt utan endast refereras till i intervjuerna på skolorna.

Andel elever med ett annat modersmål

De skolor i studien som bedöms ha ett mer utvecklat arbete och en tydligare utgångspunkt i eleverna med ett annat modersmål har således i förhållande till de andra skolorna i studien, höga andelar elever med annat modersmål. Flertalet av dessa skolor har en elevpopulation med minst hälften elever med ett annat modersmål än svenska.¹³ De skolor som i lägre grad har utvecklat ett arbete kring dessa elever, har däremot med något undantag¹⁴ mellan 10 och 20 procent flerspråkiga elever. Skolorna med en hög andel elever med annat modersmål tog i regel även emot nyanlända elever varje läsår. Några av dessa skolor hade förberedelseklasser för nyanlända elever och tog därmed emot ganska många nyanlända. Elevgrupper-

---

¹² Förutom i engelska där elever med annat modersmål hade svårare att nå målen om de kommit in i skolsystemet sent och kanske inte tidigare läst engelska.

¹³ En av skolorna har ungefär 30 procent av dessa elever och kan möjligen sägas vara ett undantag i sammanhanget beroende på vad man ser som en "hög andel".

¹⁴ En av dessa skolor hade cirka 25 procent elever med annat modersmål.

na på dessa skolor var därmed ganska heterogena om man ser till invandrarstatusen på eleverna med annat modersmål. Skolorna med låga andelar elever med annat modersmål i studien hade däremot få eller inga nyanlända elever utan framför allt elever som var andra generationens invandrare. Elever med annat modersmål på skolor med låga andelar elever med annat modersmål var framför allt elever som var födda i Sverige med invandrade föräldrar och elevgruppen på dessa skolor kan sägas vara jämförelsevis homogen.

Skolledningens och lärarnas kompetens

Skolledningarnas kunskap och medvetenhet när det gäller att arbeta med de flerspråkiga eleverna är en annan faktor som verkar spela en viktig roll för de observerade skillnaderna mellan de 13 besökta skolorna. Att skolledningens hållning har betydelse i sammanhanget har belysts även i tidigare studier¹⁵. Skillnader i skolledningens inställning var en tänkbar förklaring till den påtagliga skillnaden mellan två skolors verksamhet, skolor i samma kommun och med liknande andel elever med annat modersmål. Den ena skolan hade en rektor som var välutbildad och insatt i flerspråkighetsfrågorna, medan skolledningen på den andra skolan föreföll betydligt svagare i detta avseende. Ytterligare ett exempel i studien som illustrerar skolledningens betydelse finns när det gäller en skola där intervjuade lärare framstår som kompetenta i språkutvecklingsfrågor men där skolledningen inte framstår som speciellt engagerad i dessa frågor. På denna skola fanns det inte särskilt mycket verksamhet med inriktning på elever med annat modersmål och lärarna tog upp bristen på resurser och kunskap hos skolledningen som ett problem. Kompetensen i lärargruppen verkade till viss del väga upp skolledningens svaga engagemang.

Kommunkontexten

Även om vi inom studiens ram inte har gjort närmare undersökningar av de fyra kommuner som besökts så finns det referenser till den kommunala nivån i de intervjuer som gjorts på skolorna. Tre av de skolor som inte uppvisar en så stor medvetenhet om flerspråkiga elever, ligger i samma kommun och situationen på dessa skolor liknar varandra i ganska hög utsträckning. De beskriver att de först på senare tid har fått elever med annat modersmål som kräver lite större insatser medan de flerspråkiga elever som de haft tidigare kommit ifrån högutbildade familjer och inte behövt så mycket extra. Möjligen är detta något som gäller för kommunen i stort, detta har vi dock inte undersökt närmare.

I de tre övriga kommunerna finns det både skolor som faller relativt väl ut enligt vår bedömning och de som inte gör det. Här verkar andelen elever på skolan ha stor betydelse för att förklara skillnaderna mellan skolorna inom kommunerna. Samtidigt måste en av de mindre utvecklade skolorna i en av kommunerna, sägas ha kommit längre än skolor med motsvarande andel elever i övriga kommuner. På

---

¹⁵ Se t.ex. slutsatserna rörande framför allt svenska som andraspråksundervisningen i Axelsson, M, Lennartsson- Hokkanen, I Sellgren, M. (2002): Den röda tråden. Utvärdering av Stockholms stads storstadssatsning – målområde språkutveckling och skolresultat.

liknande sätt förefaller två skolor som bedömts ha kommit en bit på väg i en av kommunerna trots allt inte ligga riktigt lika långt fram som de mest framstående skolorna i övriga två kommuner. Detta skulle kunna ha att göra med kommunens satsningar och eventuella resurstillskott. Två skolor i en av kommunerna hade ju t.ex. fått en hel del resurser av kommunen inom ramen för ett specifikt projekt. En närmare jämförelse av skolornas resurser har dock inte gjorts varför vi inte kan dra några säkra slutsatser om hur kommunfaktorn och resurserna har påverkat skolornas utveckling.